

תוכן ההלכה קשור לדרך לימודה מן התורה

תכנה של הלכה הנלמדת מאחת מהמידות שהתורה נדרשת בהן, קשור למהותה הפנימית של אותה מידה.

לשון הספרא (תחילת ויקרא):

רבי ישמעאל אומר: בשלש עשרה מדות התורה נדרשת, מקל וחומר, מגזרה שוה, מבנין אב מכתוב אחד, מבנין אב משני כתובים, מכלל ופרט, מפרט וכלל, מכלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ליטעון טוען אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ליטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש, דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו, וכן שני כתובין המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם.

מה תפקיד י"ג המידות?
כך כתב הרמב"ם (הל' ממרים פ"ב ה"א):

בית דין גדול שדרשו באחת מן המדות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כך ודנו דין, ועמד אחריהם בית דין אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו, הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו, שנאמר: "אל השופט אשר יהיה בימים ההם", אינך חייב ללכת אלא אחר בית דין שבדורך.

גדר זה, למדו הרמב"ם מן התורה (ממרים פ"א ה"ב):

כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" ... אחד דברים שלמדו אותן

מפי השמועה, והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדום מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהם שדבר זה כך הוא, ואחד דברים שעשאו סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה, והן הגזרות והתקנות והמנהגות, כל אחד ואחד מאלו השלשה דברים מצות עשה לשמוע להן, והעובר על כל אחד מהן עובר בלא תעשה. הרי הוא אומר: "על פי התורה אשר יורוך", אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם, "ועל המשפט אשר יאמר", אלו דברים שילמדו אותן מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, "מכל הדבר אשר יגידו לך", זו הקבלה שקבלו איש מפי איש.

על פי מקורות אלו יש לומר ששיטתו של הרמב"ם היא ש"ג מידות הן הדרך להרחיב את התורה מחוץ לגבולות הכתוב, ובהן מתגלית חכמתה של תורה, שאף שלכתוב בה יש מספר וגבול, הרי שלגנוז בה אין גבול ומידה והיא נעשית כמעין המתגבר, רחבה מני ים וארוכה מארץ מדה¹.

הביטוי "מידות" לדרכי הלימוד מן התורה בודאי יש לו משמעות. כ"ג מידות הרחמים המבטאות דרכי הנהגתו של הקב"ה עם עולמו, אף י"ג מידות של התורה מבטאות דרכי הנהגה שעל פיהם נדרשת התורה. כך מובא בשם האר"י (שער מאמרי רז"ל, על הספרא תחילת ויקרא):

אין ספק שהתורה התחתונה היא נדרשת מ"ג מידות אלו ונמשכו אליה מהתורה העליונה הנדרשת מ"ג מידות דוגמת אלו. כי כל מה שיש בתחתונים, דוגמתן בעליונים, ומשם מתפשט בתחתונים.

אף את העולם מנהיג הקב"ה במידותיו. כך הוא לשון הגר"א (אבן שלמה י"א, ט'):

בכל דור ודור שולט מידה אחרת (מהמידות שבהן מנהיג ה' את עולמו), שמזה משתנים הטבעים וכל מעשי הדור והנהגותיהם ופרנסיהם, הכל הוא לפי המידה ההיא, ותלוי בבחירתם בין לטוב בין לרע... וכן הנהגות הקב"ה עימהם. והכל כלול בתורה.

נראה פשוט לומר שכשם שהמידה שבה מנהיג הקב"ה את הדור משפיעה על הנהגות הדור, אף המידה שבה נדרשת התורה משפיעה על תוכן הליכותיה - הלכותיה.

¹ אמנם שיטתו של הרמב"ן כפי שנתבארה בהשגותיו לשורש ב' בספר המצוות היא, שהמידות הן פירוש לכוונת נותן התורה, ואינן משמשות הרחבה של התורה לכל דור.

אכן, בספרים הקדושים דנו בהנהגות העולות מהמידות שהתורה נדרשת בהן: בכתבי האר"י, בשער מאמרי רז"ל בביאורו לספרא, וב"פרי עץ חיים" שער עולם העשיה פרק ו'; רמ"ע מפאנו בספר עשרה מאמרות, מאמר המידות; עולת רא"ה לרב קוק זצ"ל ח"א עמ' קע"ט-קפ"ד; קול הנבואה להרב הנזיר עמ' פ"ד והלאה. ועוד.

ניתן להרחיב ולומר, שהדרך שעל ידה מגיעות אלינו הלכותיה של תורה, אף היא חלק מן ההלכות ובודאי קשורה אליהן. לא דבר ריק הוא, שהלכה אחת נלמדת במידה מן המידות, והלכה אחרת - במידה אחרת. כך גם לא דבר ריק הוא, שנחלקו תנאים ואמוראים באיזו מידה ללמוד דין מסויים, אם בקל וחומר או בגזרה שוה; אם בכלל ופרט או בריבוי ומיעוט. על כן יש לעמוד על הקשר בין המידה שעל פיה נלמדת ההלכה, ובין תוכנה של ההלכה.

דוגמא לדבר.

זוה"ק ח"ג קמ"ט ע"א, בתרגום:

פתח ר' אלעזר ואמר: כתוב "ותנח התיבה בחדש השביעי וגו' על הרי אררט וגו'". כמה חביבים הם דברי תורה, שבכל מלה ומלה יש סודות עליונים, והתורה כולה נקראת עליונה. ולמדנו בברייתא ד"ג מדות שבתורה, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, כי התורה שהיא כלל עליון, אף על פי שיוצא ממנה ספור אחד פשוט, ודאי אינו בא להראות על ספור ההוא, אלא להראות דברים עליונים וסודות עליונים, ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, כי הספור ההוא של התורה או מעשה ההיא, אף על פי שיצא מכלל התורה, לא להראות על עצמו בלבד יצא, אלא להראות על כלל העליון של התורה כולה יצא.

כמו זה שכתוב, "ותנח התיבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על הרי אררט". ודאי מקרא זה יצא מכלל התורה, ובא לספור פשוט, מה אכפת לנו אם נחה בהר זה או בזה, שהרי הוכרחה לנוח באיזה מקום שהוא. אלא ללמד על הכלל כולו יצא... ועל זה, "ותנח התיבה בחדש השביעי". בחדש השביעי ודאי, שהוא דין העולם. "על הרי אררט" ("אררט" הוא לשון ארור, רומז על) אלו בעלי הדין, בעלי יבבה ויללה, וכל השליחים ביום ההוא לפני הקב"ה. וכמה בעלי מגינים מתעוררים ביום ההוא וכולם עומדים תחת כסא ההוא בדין העולם. וישראל מתפללים תפלה ביום ההוא, ומבקשים ומתחננים לפניו, ותוקעים בשופר, והקב"ה

מרחם עליהם, ומהפך הדין לרחמים. וכל העליונים והתחתונים פותחים ואומרים "אשרי העם יודעי תרועה". ועל כן צריכים ביום ההוא, שמי שתוקע, ידע עיקר (סוד) הדברים, ויכוון בהם בתרועה, ויעשה הדבר בחכמה, ועל כן כתוב, "אשרי העם יודעי תרועה", ולא כתוב תוקעי תרועה...

תיבת נח שיצאה מכלל התורה ומכלל דורו של נח, ונחה על הרי אררט, לא ללמד על עצמה בלבד יצאה, שנדע שבסוף נחה על הרי אררט, אלא בודאי באה ללמדנו על כלל התורה והמציאות, שיש בהנהגתם סודות עליונים. התיבה שהיתה בדור המבול, בזמן שדינים קשים באו לעולם, נחה על הרי אררט, שאף הם רומזים לדינים קשים, בחודש השביעי, כשכל העולם עומד לדין. באה התיבה ללמד על הכח להפוך את מידת הדין למידת הרחמים. ו"תנח" - לשון מנוחה, ברכה ורחמים. על הרי "אררט" - לשון קללה ודין. אף כאן מצאנו, קשר בין המידה - דבר שיצא מן הכלל - ובין התיבה שיצאה מן הכלל, והסיפור שיצא מכלל התורה. כולם באו ללמדנו שאף אחר היציאה מן הכלל, יש קשר בין הפרט היוצא ובין הכלל ממנו בא, וללמד על הכלל כולו יצא, על הכח להפוך דין לרחמים.

השיעורים הקשורים לכלל זה:

עמוד 180	ממה עשויה המנורה?	סוכה
עמוד 259	המקור לקנין אשה בכסף	קידושין
עמוד 308	תולדותיהם של אבות נזיקין	בבא קמא
עמוד 338	"חדא מחדא", "חדא מתרת"	בבא קמא
עמוד 349	קל וחומר וגזרה שוה בתשלומי מיטב	בבא קמא
עמוד 380	"כלל ופרט וכלל" בתשלומי כפל	בבא קמא
עמוד 580	סקילת שור המועד	מכילתא משפטים
עמוד 585	שור שנגח עבד ואמה	מכילתא משפטים
עמוד 596	שילוח טמאים ממחנה שכינה	ספר המצוות